

گۆقاری ئەكادیمیای كوردی

بە

ژماره ٦٥ - ٢٠٢٥

گۆقاریکی زانستی و هەرزییە

سەرۆکی ئەكادیمیای كوردی و خاوەنی ئیمتیازی گۆقار

حەمەسەعید حەسەن

سەرنووسەر

پ. د. موحسین ئەحمەد عومەر

بەرپۆڵەبەری نووسین

د. پەخشان فەهمی فەرحو

دەستە ی پراویژنکاران:

پ. د. میشیل ایزه نیرگ

پ. د. مارتن فان برونسن

پ. د. جەلیلی جەلیل

پ. د. سەڵح ئاکین

پ. د. جەعفەر شیخوئیسلامی

پ. د. عەبدولپەرەحمان ئەداک

پ. د. هاشم ئەحمەدزادە

دەستە ی نووسەران:

پ. د. قەیس کاکل توفیق

پ. د. بەختیار سەجادی

پ. د. فەرهاد قادر کەریم

پ. ی. د. ئەحمەد موحەممەد مام عوسمان

پ. ی. د. عەبدولواحید ئیدریس شەریف

پ. ی. د. نەوزاد ئەحمەد ئەسوود

د. لەزگین عەبدولپەرەحمان ئەحمەد

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، گۆڤاریکی زانستی وەرزییه، لەلایەن ئەکادیمیای کوردییەوه دەردەکریت و بایەخ بە تویژینەوهی کوردی لە بواریکانی زمان، ئەدەب، دیرۆک، جوگرافیا و کولتووری کوردی دەدات.

گۆڤارەکه تویژینەوهکان بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی و ئینگلیزی بلأو دەکاتەوه و یەکهەم ژمارەهێ لە ساڵی ۲۰۰۲دا بلأو بوووتەوه.

ئەم گۆڤارە لەلایەن وەزارەتی خویندنی بلأا و تویژینەوهی زانستی حکوومەتی هەریمی کوردستانەوه، بۆ بەرزکردنەوهی پلەهێ زانستی باوەرپینکراوه.

* ریکخەری کاروباری گۆڤار: ئیمان نەجات ئاغۆک

* دیزاین: هەریم عوسمان

* مالپەری گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی:

Web: journal.ka.gov.krd

* ئیمیل: journal@ka.gov.krd

* مۆبایل: 009647508375575

وه رگرتن: ۲۰۲۵/۷/۱۳
په سه ندردن: ۲۰۲۵/۸/۱۳

ته کنيکين پرسکرنی و لوژيکا به رسقفه دانا وی د ئه ده بی کورديدا پرسکرنه کا خانی و به رسقفه دانا "حاجی قادری کوی" وه ک نمونه

د. ئه حمه د محمه د مام عوسمان قه رهنی
پروفیسوری هاریکار
راویژکاری په روه رده بی خانه نشین.
ئیمیل: ahqarani55@gmail.com

پوخته

ئاخفتن بنه مایه کا سه ره کیه د ئافا کرنا که سایه تیا مروقی و ریکخستنا پیوه ندین وی دگه ل ئه وین دیکه دا. زه حمه تترین ته کنيکين ئاخفتنی ژی، چیکرن و دهر برینا پرسانه، چونکه ئاستی زانستی پرسکری و پیگرییا وی ب به این بلند قه و شاره زایا وی د شیوازی دهر برینیدا د ئه قی ته کنيکيدا دیار دبن. ئه گه ر به که م پینگافا پرسکرنی ژی، ژ ته کنيکين درستکرن وی ده ستی بکه ت، ئه قه مه به ستا وی بو ئارمانجه کی هه ول دده ت. ئه و هه ولدان ژی، جاره کا دیکه ل جه م که سی به رانبه ردا دبیته سه ره تیا قوناغه کا نوی، کو ژ لوژيکا قه دیتنا به رسقفه دانا وی ده ستی دکه ت و خوه نیزیکی ئارمانجا پرسکرنی دکه ت. بده ستقه ئینانا ئارمانجی ژی دبیته چه قی هه قکیشه یه کا هه قسه نگ د ناقبه را هه ر پرسکرنه کی و به رسقفه دانا وی دا. ل قیره دووپرپانه کا چافه رینه کری دهیته پیش، کو هه بوون و پاراستنا ئه وی هه قسه نگی ل سه ر ته کنيکين درستکرن پرسکرنی و لوژيکا به رسقفه دانا وی رادوه ستیت. ئه ق جوری هه قکیشه یی د ئه ده بی بایه بلنددا دهیته دیتن. ئه ق نمونه یه د ئه ده بی کورديدا هه نه، لی ب شیوه یه کی زانستی نه هاتینه ده ستنیشانکرن، کو ته کنيکين درستبوونا وان بهینه شروفه کرن و وزه یا فه لسه فه یا وان ژی بهیته قه دیتن. ژبو سه لماندنا ئه قی راستی ژی، پرسکرنه کا ئه حمه دی خانی و به رسقفه دانه کا حاجی قادری کوی هاتینه ده ستنیشانکرن و کار ل سه ر ئه وی هه قکیشه یی هاتیه کرن، ئه وا هه ردوو ئالیین وی هه قسه نگ دکه ت.

په یقین کیلی: پرسیار، پرسکرن، به رسق، به رسقفه دان، ئایین و ده ولت

ل سەر ئەوی بابەتی بەدەستخووه‌هه بهین. د ئەنجاما ئەقی هه‌ق‌به‌رک‌رنا زمانه‌قانی، فه‌ره‌ه‌نگیدا دیار دبیت کول دویف واتایا هه‌ردوو په‌یفین "پرسیار" و "به‌رسف" ئی دا، هه‌ر که‌سه‌ک و د هه‌ر ئاسته‌کیدا بیت دکاریت ب ئاسانی بکار بینیت، لی "پرسکران" و "به‌رسف‌ه‌دان" و پیگه‌هی ئه‌رک‌کاریا وان ل سەر ئاستی سینتاکسیدا ئه‌وی راستی نیشان دده‌ت، کو سه‌ره‌ده‌ری دگه‌ل ئه‌وان هه‌ردوو زاراقه‌یاندا بۆ مه‌ کاره‌کی ئاسان نییه و پرۆسه‌یه‌کا فره‌ ره‌ه‌نده، ب تایبه‌تی کو "ئهم چهند تشته‌کین و مه‌ به‌رانبه‌ر تشته‌ین دیکه به‌رسف‌ه‌دان هه‌یه" (Richards 1965: 29). ل دویف بنه‌مایین ئەقی تیوری، ئەم ب رپیا هنده‌ک تشته‌ین ده‌ستنیشانکرین بزارده‌ را و هنده‌ک په‌یف و واتاین وان دگه‌ینه جیهانه‌کا پووت و نه‌ه‌سته‌تیکی، کو واتایا په‌یفان تیدا ل دویف کارلینکره‌کا جیفه‌گردا دیار دبیت. ئەو جیفه‌گرتن ژی بیاقه‌کی رپخوه‌شکه‌ره کو به‌رسف‌ه‌دانه‌کی بۆ ئه‌وی واتایی چی بکه‌ت. هه‌ر به‌رسف‌ه‌دانه‌ک ژی وه‌ک ته‌کنیکه‌کا هزری د دانوستاندنن ئاست بلنددا بکار ده‌یت، هه‌ر وه‌سا د بابه‌تین ئه‌ده‌بی و فه‌لسه‌فی و زانستی ژی دا ب مشه‌یی ده‌يته‌ دیتن. ئەف بۆچوونه خوه‌ نیژیکی ئه‌وی راستی دکه‌ت، کو به‌رسف‌ه‌دان ده‌رئه‌نجامی پرسه‌کی یه‌ کو که‌سه‌کی بیرتیژ کری، لی وشه‌یه‌ک یان هه‌ق‌که‌ک تیرا رپونقه‌کرنا وئ ناکه‌ت، له‌وما پپووستی ب رپونقه‌کره‌کا پتر هه‌یه و له‌وانه‌یه‌ چه‌ندین که‌س تیدا به‌شدار ببن. د سیاقا ئاخفتنا کوردی ژی دا هه‌ست ب تیگه‌هین پرسکران و به‌رسف‌ه‌دانی ده‌يته‌ کرن، لی زاراقه‌یین وان د تویرینه‌قه‌یین ئه‌ده‌بی دا ب هویرکی ژیک نه‌هاتینه قاقیرکران، له‌وما د فه‌ره‌ه‌نگین زمانی کوردی ژی دا ئەو تیکه‌لی درستبوویه.

١-٣-١. تیگه‌هین پرسکران و به‌رسف‌ه‌دانی ل

دا ئەو تیکه‌لی درستبوویه. ل دویف لیکدانه‌قه‌یا سلادا، جیاوازی د ناقه‌ه‌را "پرس" و "پرسیار" ئی دا نه‌هاتیه کرن و جۆرین وان ژی نه‌هاتینه پۆلینکران، بۆ نمونه هه‌موو جۆرین پرس: پرسا رپکخستی، پرسا سنۆردار، پرسا ئاراسته‌کری، پرسا ئازاد د نیف فه‌ره‌ه‌نگین زمانی کوردیدا جه‌خت ل سەر نه‌هاتیه کرن. د هه‌ردوو حاله‌تاندا پرس زاراقه‌یه‌که و تیگه‌هه‌کا خوه یا تایبه‌ت هه‌یه ده‌ما د ئاستا سینتاکسیدا واتا خوه یا ته‌قاف د "پرسکران" یدا دده‌ت.

١-١-٢. زاراقه‌یا به‌رسف‌ه‌دانی: ئەو تیکالزبونا د ده‌ستنیشانکرنا زاراقه‌یین پرسکران و پرساریدا هه‌بوویه، ب هه‌مان شیوه یان ژی هنده‌ک جاران ئالۆزتر د زاراقه‌یین به‌رسف و به‌رسف‌ه‌دانی ژی دا دووباره دبیته‌قه، چونکه "هه‌ر زاراقه‌یه‌کی رامانا خوه یا سیاقی و ئیتیمۆلۆجی هه‌یه و فه‌کۆله‌ری ناچار دکه‌ت کو هویربینیی د واتایا وئ دا بکه‌ت داکو پرسا وئ یا تیکالزی و بنیاتی تیورییا تیگه‌ها وئ شروقه‌ بکه‌ت" (بن جیلانی ٢٠١٦: ١٢٧). ل دویف په‌سه‌ندکرنا ئەقی بۆچوونی، د هنده‌ک فه‌ره‌ه‌نگین کوردیدا تیکالزییا واتایا ئه‌وان هه‌ردوو زاراقه‌یان ب ئەقی شیوه‌یی جودا کریه: "به‌رسیف = جواب و به‌رسیفدان = إجابة" (موکری، ٢٠٧٣: ٧٥). ئەو جوداوازییا د ناقه‌ه‌را ئه‌وان هه‌ردوو په‌یفاندا د زمانین کوردی و عه‌ره‌بیدا هه‌یه، د زمانی ئینگلیزی ژی دا ده‌يته‌ دیتن، وه‌ک: "Answer" و "Response" (البعلکی ١٩٩٩: ٧٨١). ژبلی جیاوازییا واتایی یا د ناقه‌ه‌را به‌رسف و به‌رسف‌ه‌دانی هه‌یی، جودابوونه‌ک د ئه‌رکی وئ یی زمانه‌قانیی ژی دا هه‌یه. به‌رسف: پیدانا ئه‌وی زانیاریی یه‌ یا پرسیارکه‌ری داخوازکری، لی به‌رسف‌ه‌دان به‌شه‌که ژ ئه‌وان زانیاریین پرسه‌کی کرین و هه‌ردوو لایه‌ن هه‌ول دده‌ن پترین زانیارییان

(572). لئێ پرسکرنا ئازاد ل دویف ئەفی بۆچوونا پەسەندکری دیار دبیت کو د بازنەیهکی مەعریفیی بەرفەرە دا بکار دەیت و ل سەر هەر سی ئاستین فەلسەفەیی و زانستی و ئەدەبیدا ئەرکی لینگەریان زانیاریان دبینیت. هەموو جۆرین پرسکرنی ژێ ل سەر خالا فەدیتنا راستیی یەکدوو دگرنەفە، چونکە "راستی یا بەربەلافە و پتر ژ ئاستەکی یا بژیاپە و پیتفی ب شیانین پتر ژ کەسەکی، کۆمەلەیهکی، جۆرەکی هەیه، داکو سیمایین دەستنیشانکریین چالاکیین وئ یین سەلماندی بدەت" (محمود ٢٠٠٢: ١٨٥). ب ئەفی شیوەیی چالاکیین هەر سی ئاستین فەلسەفەیی و زانستی و ئەدەبی ل دویف فەدیتنا راستیی دگەرن:

- ل سەر ئاستی فەلسەفەیی "پرسکر ل سەر سی بنگەهان دەیتە دانین: ١. د بیافی دانوستاندی دا بەیتە هەلهیان و دەبیت بەهانەیی ژێ را بهینیت. ٢. پرس بەیتە ئامادەکر و هەموو تشت ل دویف بیافی دانوستاندی بەیتە ریکخستن. ٣. ئەوا مایی کو دئ چەوا ب کەسەکی دیکە را ئاخیتی" (أرسطو ١٩٨٥: ٧٢٦). ئەفە ژێ پڕۆسەیهکا ئالۆزە و ئارمانجین وئ ژێ ب ساناهی ناھیتە سەلماندن، لەوما "د گریمانەیا چەرخەکی تەقاف ریکوپیک و بەردەوامدا بزقريت، دکەفتە بەر پرسەکا مۆک، ژبەر کو هەفتەریبیا د ناڤەرا جۆرین هونەراند ب ساناهی ناھیتە پەژراندن و هەفتەریبا د ناڤەرا فەلسەفەیی و شعریدا پتر جەھ گومانئییە" (Wellek 1985: 125). رەھ و ریشالین ئەفی کیشەیی دزقنەفە بۆ ئەوئ بۆچوونئ کو هونەر ب گشتی و ب تاییبەتی شعر بەرھەمەکی خودییە، لئێ ئەفە ژێ ژ دوو ئالیان فە کیشەیهکا بەرنامەریژیی درست دکەت و ل داوویی هەر ژ قەوارەیا "خود" ئ دەردچیت و مژوولی پرسین بابەتی دبیت، ئەوئ دانوستاندنەکا مەعریفی

دویف پیناسەکرنا زارافەیین (پرسیار، پرسکر) ئ (بەرسف و بەرسفەدان) ئ وەسا خویا دبیت، کو تیگەهین وان وەک فورم جیاوازن و د هەقبەندیین خوە ژێ دا ئەرکین وان دجودانە، ژ ئالیی پیکھاتەیی فە وەکھەف نینە، هەریەکی ژ ئەوان چەند جۆرین خوە هەنە. ب شیوەیهکی گشتی ئەف جۆرە پرسکرنە و داخووا وەرگرتنا زانیاران "بۆ دوو کۆمەلەیان دا بەش دبن: کۆمەلەیا یەکی، پرسین شروۆفەکرینە، کو ئەوا بۆ هاتییە ئاراستەکر لئ تیگەهشتیە. کۆمەلا دوویی ژێ پرسین هەلسەنگاندننە، کو دەمی دەیتە ئاراستەکر پیتفی ب بریار وەرگرتننە، ژ بۆ کو یی بەرامبەر پی قایل ببیت یان رەت بکەتەفە" (فیشر ٢٠٠٩: ٨٩-٩٥) ئەو جوداوازی ژێ ب رۆھنی خەسلەتین هەردوو جۆران دەستنیشان دکەت. ئەوا هەقبەندی ب ئەفی فەکۆلینەفەیی هەیه ئالیی دوویی یە، کو د رامانا خوە یا کویر دا زارافەیین "پرسکر و بەرسفەدان" ئ فەدگریت.

ل بارە ی زارافەیا (پرسکر - تساؤل - Interrogation) کو ب رامانا "هونەرئ سؤراگرئ و بدەستفەهینانا کوزانیاریی دەیت و پتریا جاران جیاوازی د ناڤەرا پرسکرنا راستەوخو و پرسکرنا لیکزقراندی هەیه، هەروەسا ئەو جیاوازی د ناڤەرا پرسکرنا گشتی و پرسکرنا تاییبەتی و تەقایا پرسکرین ل بارە ی دۆزەکی یان گریمانەیهکی ئەوئ ژ پیرسینەکی درست دکەن دەیتە کرئ" (خلیل ١٩٨٩: ١٥٩). ئەف بۆچوونە مە نیزیکی ئەوئ راستیی دکەت کو پرسکرنا زارافەیهکا تەوہربەندە و کاریگەرییەکا هەقبەش د ناڤەرا جۆرین ویدا هەیه، لئێ ئەرکی هەر یەکی ژ ئەوان جودایە، بۆ نمونە مەبەست ژ پرسکرنا کەلامی ئەوہ کو "کاریگەرییەکا دەروونی ل کەسی بەرانبەر بکەت، یان ژێ نیشانەکا سەرسورمانئ بۆ درست بکە" (Cuddn 1997: ١١١)

کیشە = پرسکرن × ئیزم
 کیشە = س × ئیزم
 س = کیشە ÷ ئیزم
 س = بەرسقڤەدان

بەرسقڤەدان ئانکو چارەسەریا ئەوی کیشەیی د ئالیی قەشارتی ئەوی هەڤکیشەیییدا دەیتە قەدیتن. هەر هەڤکیشەییەکا پیوەندی ب سروشتی یان جفاکی قە هەبیت ل دویڤ ریبازەکا زانستی دەیتە لیکدانەقە و ئەجامین وی ژی بەرسقڤەدانین ئەوان پرسکرانە بین ل دەستپیکا ئەوی کیشەیی هاتینە ئازراندن.

- ل سەر ئاستی ئەدەبی ژی، کو خود ناقەندا سەرەکییە د ئاقاھیی دەقا شعری دا، لەوما "پرسکرن بالگەها هۆشیارییا مرۆقییە و نیشانا وی یا جوداکەرە. ریبەرا وی یا یەکانەییە کو بەرەهەڤیونا وی یا کارا د گەردوونیدا پەسەند دکەت" (محمود ٢٠٠٢: ١٨٣). ئەڤ هونەرە ژی داھێنانەکە سۆزا شاعری بۆ خوێ رادکیشیت و ل دویڤ ئەندیشەیا وی دەیتە هەلسەنگاندن و ب شیوازەکی پری ئالاقین پەوانیژیی دەیتە دەربرین. دەما شاعر د ئاستەکی بلندئ مەعریفیدا بیت، دکاریت ب ئەوان ئالاقان هزرین فەلسەفی و بۆچوونین زانستی تیکهەلی ناقەرۆکا دەقا خوێ بکەت. ئەڤە ژی ریبچکەییەکا بەرەلاقبوو د قەھاندنا شعرا دیرینا کوردیدا.

د لیکدانەقەیا ئەقان هەر سێ جیاوازیین د ناقەرا فەلسەفەیی و زانستی و ئەدەبییدا هەین، هەندەک ئەنجام بەدەستقە دەین کو دکارین تیکهەین ئەوان ئالاقان و ب تاییەتی هەردوو زاراڤەیین "پرسکرن" و "پرسیاری" شروڤە بکەین و پاشی هەڤبەندییا پرسکرنی ب "بەرسقڤەدان"ی و پرسیاری ب "بەرسقڤ"ی قە لیک بەدینەقە. ئەڤە ژی دوو هەڤکیشەنە و راستەخوێ پیوەندی ب ئەڤی قەکولین

د ناقەرا فەلسەفەیی و زانستین مرۆڤایەتیدا چی دکەت، ژبەرکو هەر دیاردەییەکا جفاکی لایەنەکی ژینا مرۆقی وەردگریت و "مرۆڤایەتی ب ریبیا هۆشیاریی قە دەیتە دەستنیشانکرن و ژ پێخەمەت مەبەستا بەهایەکی بۆ دیارکرن ریمانەکی دچیت" (بن جیلالی ٢٠١٦: ١٤٥). ب ئەڤی شیوەیی هەر دیاردەییەکا فەلسەفی گومانەکی چی دکەت و هەر گومانەکی ژی پرسەکی دئازرینیت کو پیدقی ب بەرسقڤەدانەکی هەییە.

- ل سەر ئاستی زانستی ژی، کەلەکەبوونەکا مەعریفییا مەزن د میژوویا مرۆڤایەتیندا چینیویە و یا بوویە سیستمکی هزریی سەرانسەری. د پیرەوکرنا ئەوی سیستمیدا، بەردەوام ریبچکەیین هەڤبەیقین و تیکهەشتن و شروڤەکرنی سەرۆژنوی سەر هەلدەن. هەر یەک ژ ئەوان ریبچکەیان، تلۆڤەییەکی پرس و پرسیاران د گەل خوێ دا دەینیت و ژبۆ چارەسەکرنا کیشەییەکی د کار و کریارین بسپۆرین بیاڤین جودا جودا دا دەینە دەربرین. شیوازی هەر پرسکرنەکا ژ ناقەرۆکەکا زانستی دەرھاتبیت و پیناسەیا وی ژ نازناڤی "پرسکرن"ی و پاشگرا ئیزم (ism)ی پیک هاتبیت کو دبیتە پرسکرنیزم و ب واتا زانستا پرسکرنی دەیت. ل دویڤ ئەوی ریبچکەیی، پرسکرنیزم دبیتە "کۆد"ەک و نھینیا چارەسەرکرنا ئاریشەیین مەزن قی یە. ب ریمانەکا دیکە، دکارین بیژین کو، ژیان ب خوێ جیھانەکا بەرینە و کلیلا قەکرنا دەرگەھین وی قەخوێندنا ئەوان کودانە بین پرسکرنیزم قەدکەتەڤە. ئەو کۆد ژی ب زمانی ماتماتیکی قە دەیتە لیکدانەڤە. ئەڤی هەڤکیشەیا ئالۆز، هەڤسەنگیین خوێ هەنە. د تیکهەشتنەکا سەرەتایییدا، ری تیدچیت ئەوی هەڤکیشەیی ب شیوەییەکی لیک بەدینەڤە کو بۆ هەر کیشەییەکا پرسدار و د هەر بیاڤەکی ژیان دا بکیر بەیت:

بیت باشته، لی پرسکرنا بابتهکی دریژه و هندهک جارن د ئامادهکرنا کتیبهکیدا دهیته بهرسقهدان.

چ - ماوهیی د ناقبهرا پرسیارکهری و بهرسقا وەرگریدا، گهلهک ناخایه نیت و ژ چهند خولهکان تیناپه ریت، لی بهرسقهدانا پرسکرنی هندهک جارن چهند سه د سالان تیدپه ریت و بهایی خوه یی زانستی و ناقه رۆکا خوه یا نیزیکی راستیی ژدهست نادهت. لهوانه یه ژ بهر ئاویتیه یی و زهحه تیا وئ بیت، لهوما ب یه کجاری ناهیته وەرگرتن.

د - پرسیار داخوازا جوړهکی پیزانینان دکهت و یهک نیشانی پرسیارئ ههیه، وهک: "بۆ...؟"، یان "کهنگی...؟" و راسته خوه بهرسقی ژ ئهوی بهرانبهر وەرگریت، لی پرسکرنی چهندین نیشانین پرسکرنی دهه لگریت، وهک: (بۆ، چهوا، کهنگی، کی، ل کیژی، چهند...). سه ره رای ئهوی ژی، ژ دوو جوړین پیزانینان پیک دهیت:

- جوړی یهکی ژ ئالیی پرسکهری قه دهیته ده برین و چهندین لقوپۆپ ژی دچن و ههر یهکی ژ ئهوان هندهک زانیاری تیدانه.

- جوړی دوویی ژ ئالیی بهرانبهری قه دهیته کاردانه قه. ئه و ژی ژ چهندین ته خان پیک دهیت و ههر ته خهکی هندهک زانیاری تیدانه و گهلهک جارن ئه و زانیاری ژی جارهکا دیکه دبنه ژیدهرین چهند پرسین دیکه و ئهوان ژی پیدقی ب بهرسقهدانی ههیه.

ه - ههر کهسهک دکاریت پرسیارئ بکهت و ب ساناهی بهرسقا وئ وەرگریت، لی ههر کهسهک نکاریت بنیاتا پرسکرنی ئاڤا بکهت، چونکه ده بیت ژیری و بیرمه ندیه کا ویرهکی ل پشت هه بیت، ئه قه ژی ب ملی ههر کهسهکی قه ناهیت، لهوما د بهرهمین شاعر و نقیسه قانین ئاست بلنددا دهیته دیتن.

قه ههیه. ل دویف هه قبه رکرنا ههر دوو هه قکیشه یان ژی، دکارین هه لنجاندا ئه وان بۆچوونان د ئه قان چهند خالاندا کورت بکهینه قه:

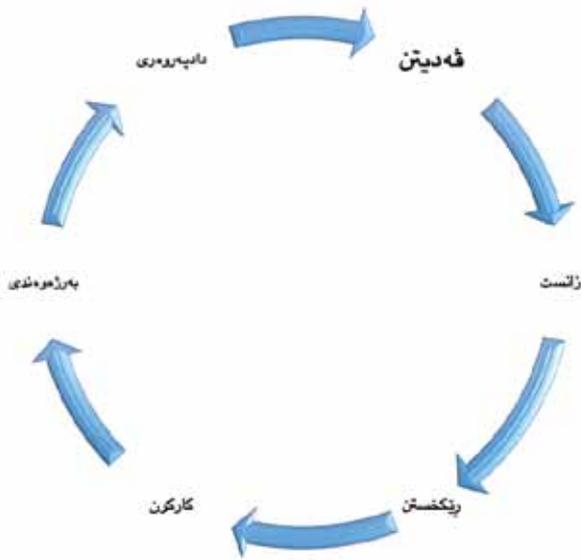
ئا - پرسیار ئاراسته ی بهرانبهری دهیته کرن و راسته خوه بهرسقا وئ ژ ئهوی/ئهوی دهیته وەرگرتن، لی مه رج نییه پرسکرن ئاراسته ی کهسهکی دهست نیشانگری بهیته کرن، بهلکو د رهوشه کا سه رسوورمایدا پرسکهر ژ خوه دکهت و پاشی ژ هه موو که سین پیوهندی ب ئهوی بابته ی قه ههیه ئاراسته دکهت.

ب - هندهک جارن پرسیار ب مه بهستا تاکیکرنه قه یی دهیته کرن، کو پیشتر پرسیارکهری بهرسقا وئ یا بۆ گوئی و نیشادای و مه بهست ژئ هویبونه و ئهوا بۆ هاتیه گوتن ب درستی فیربوویه یان ژی وەرگرتنا وی یا ریزه ییه. بهروفاژی ئهوی چهندی، دهما پرسکرن بۆ مه بهستا تاکیکرنه قه یی دهیته کرن، پیویسته ئهوی بهرانبهر ب هزرکرنه کا هویر یان ژی ب ریا قه کۆلینهکی بگه هته هندهک ئه نجامان، کو بهرسقهدانا ناقه رۆکا پرسکرنی بن.

پ - پرسیارکهر داخوازا وەرگرتنا زانیاریهکی ب تنی دکهت، وهک: (ناقی ته چیه؟ ناقی من سه رداره) یان (ئاڤ ژ چ پیک دهیت؟ ژ ئوکسجین و هیدروجنی پیک دهیت). ئه گهر داخوازا چهندین زانیاریان کر، ده بیت بۆ ههر زانیاریهکی پرسیاره کا نوی ئاراسته بکهت و ب زنجیره یه کا پیکقه گریداییا پرسیار و بهرسقان قه دانوستاندن دهیته کرن. بهروفاژی ئهوی چهندی پرسکهری هندهک زانیاری ل سه ر بابته ی خوه هه نه و داخوازا زانیاریین پتر دکهت و ههر کهسهک و ل ههر جههکی بیت دکاریت ل دویف بۆچوونا خوه هندهک زانیاریان ژی زیده بکهت.

ج - پتریا جارن پرسیار یا کورته و ب هه قۆکهکی تیناپه ریت و بهرسقا وئ ژی هندی یا کورت و قه گر

پرسکرنی دەست پێ دکەت و ب ریبازەکا زانستی دگەهتە ڤه دیتنی و ب پینگاڤین خوه یین ئەرینی ڤه بەرهڤ ریکخستنێ ڤه دچیت، ریکخستن ژێ بیافهکی دەستخووشه بو کارکرنی، کارکرن ژێ ژ پینخەمەت بەرژەوهندییا مرۆڤان دەیتە ئەنجامدان، بەرژەوهندییا مرۆڤان ل دویڤ دادپەروریهیەکا جفاکی بریڤه دچیت و د ناڤ ئەوی دادپەروریهییدا پرسیارین مەزنتەر و پتر پەیدا دبن. ئەڤه ژێ ئەوی راستین دسەلمینیت، کو "چیکرنا پرسێ ژ زەحمەتترین هونەرین گۆتن و لۆژیکینە" (الغذامي ١٩٩٣: ٨٩). ل دویڤ ئەوی زەحمەتێ بەرسڤقه دانین وانین لۆژیکي دەیتە ڤه دیتن. ناڤه رۆکین وان ژێ باشتر و کاریگەرتر دەیتە داھینان. هوسا ڤه ریزا پرسکرن و بەرسڤقه دانان د زڤرۆکەکا بی دویماییدا بەردەوام دیت. ئەو زڤرۆک ژێ ب ئەڤی شیوهی خوارێ دەیتە خویاکرن.

هیلکارییا هەژمار (٢)

ڤه ریزا هەر پلانەکی، د جیگیربوون و راستییا ویدا یا پەسەندە و ژییی وئ ژێ دریزتره، چونکه د گەل قانونین سروشتی بریڤه دچیت و د هەر زڤرۆکەکا

ب ئەڤی جۆرهی پرسکهری هندهک زانیاری ل بارهی ئەوی بابەتی هەنە و چاڤه ریی زانیارین زیدەتر دکەت، کو ژ ئالیی بەرانبەرەکی یان چەندین کەسین بەرانبەر ڤه بهینە بەرسڤقه دان. ب ئەڤی شیوهی ئالیگوریا زانیاریان ئەوی بابەتی پیشڤه دبەت و ب کرۆکا چالاکیا هزری، کرداری یا کەسەکی یان ژێ گرووپەکی و چیدبیت یا مللەتەکی بهیتە دانین.

تەوهری دووی: بنەمایین تەکنیکا پرسکرنی و بەرسڤقه دانێ

مەبەست ژ تەکنیکین پرسکرنی و گەریان ل دویڤ بەرسڤا وئ ئەوه کو، راستی بهیتە ڤه دیتن. ئامراز هەر و دۆزینەڤهیهکا راستی ژێ، د نیڤ ریبازەکا زانستیدا دەریاز دیت. ڤه دیتنا وئ کارهکی ئەستەمه. مەبەستا زانستی ژێ ئەوه، کو جومگە و لایەنین ژیانێ جوانتر و ب هیزتر ریک بیخیت. هەموو ریکخستنەک ژێ وەسا پئویستە د بەرژەوهندییا مرۆڤاندا بیت و بدەستڤه ئینانا بەرژەوهندییا ژێ، پیدڤی ب دادپەروریهی هەیه، هەر وهکوو د پینگاڤین ئەڤی هەڤکیشەیا ژیریدا خویایه:

١. پرسکرن ڤه دیتنی ← ریبازا زانستی
 ٢. ریبازا زانستی ← ریکخستن
 ٣. ریکخستن ← کارکرن
 ٤. کارکرن ← بەرژەوهندییا مرۆڤان
- بەرژەوهندییا مرۆڤان ← دادپەروریهی
هیلکارییا هەژمار (١)

ئەو هەڤکیشەیین سلال دئ پتر رۆنڤه بن، دەما د هیلکارییهکا زڤرۆکدا دەیتە بەرچاڤکرن، کو ژ

څه د پشکا په کیدا هاتبوو شروفه کړن، دئ ل سهر پرسکرنه کا نه حمه دئ خانی هیته پراکتیزه کړن. نه و پرسکرن د دیباچه یا مه م و زینیدا هاتیه بهرچا فکرن (خانی، ۲۰۰۵: ۵۷-۶۲)، کو ژ نالیی روخساری څه ب شیوه یی نه ده بی ډیرین هاتبوو د اړشتن و ژ نالیی ناقه پوکي څه د ناقه را فهلسه فه یی و نایینیدا هاتبوو دهر برین. ههر پرسکرنه کا د نه وی ناستی دا بیت کو "د گوتتا خوه دا مفادار بیت و ناقه ډیریا وی نیزیکی بیت ژ نه وی مه به ستا بو هاتیه ده ستی کړن و ده ما دهیته دانین نه و کار پی بلند بییتن" (أرسطو، ۱۹۸۵: ۷۴۷)، نه څه نه و پرسکرن هه ژی دویچوونییی. ل سهر نه وی بنگه هی، دئ هه ول هیته دان کو نه و بابه ت کورترت و ب هویرتر بهیته لیکدانه څه و د نمونه یه کا ده ستخوه شتردا پراکتیزه بکه یی، دئ پرسکرنه کا فهلسه فییا زیندی د نه وی دیباچه یا مه م و زینیدا دهرهینین و پاشی به رسقغه دانا وی د نیف بهر هه مه کی حاجی قادری کوی (۱۸۹۷-۱۸۱۷) دا بدوزینه څه.

۱-۲. پرسکرنا خانی

نه حمه دئ خانی پرسکرنه کا نایینی ژ هزارا کوردی یا سهرده می خوه دهر نایینی و وزیه کا فهلسه فی (Philosophical Energy) کرییه بهر یی. د نیف حکمه تا خالق گه ردوونیدا سهر سوورما و هیته تی مایه څه، کو بوچی مله تی وی بیبه هر و ژیرده سته:

نه ز مامه د حکمه تا خودی دا
کورمانج د دهوله تا دنی دا
نایا ب چ وهجهی مانه مه حرووم
بالجمله ژ بو چ بوونه مه حکووم؟

(خانی ۲۰۰۵: ۵۴)

نه څه ژی پرسکرنا سهره کییا خانییه، کو ناقه پوکا نه څی څه کولینی بو هاتیه ترخانکرن. خانی ب

خوه دا هیزه کا مه زنتر بو چی دبیت، باندورا وی ژی ل سهر دهو رو بهرین خوه زیده تر دبیت. ل دویف نه څی بوچوونئ، راستی نه تنی پره نسپییه که د ریبازا ههر پلانه کیدا، به لکو نارمانجا سهره کییا چه ندین مه به ستین دیکه یین لاهه کییه و د نه جامدا دبیته پیقه را باوه ریپکرییا ریژه یا سهرکه فتنا وی. مروځی سهرکه فتی ژی نه وه یی د ناف راستی دا دژیت و مهله فانه کی دهسته هل بیت د دهریا وی وی یا بی که ناردا.

نه گهر نه م بکارین نه څی بوچوونئ په سهند بکه یی، کو پرسا درست هیقینی راستی یه و راستی ژی ژیده را هه موو بهایین بالایه، نه څه ژ نالیی تیوری څه، نه م پیدځی ب دانانا ستراتیژییه کا موکمین، کو رهین نه څی راستیا ماکا هه موو بهایین گشتی و تابه ت د که سایه تیا تاکیدا شوړ بینه څه و پاشی زاخ و تیره یین وی ژی د بیاقین جفاکی دا به لافه ببن. نه و به لافه بوون ژی، نه ب تنی ب شیوه یه کی ناسوی د جفاکی دا پرووی دده ت، به لکو د زنجیره ندییه کا چه ندین قوناغین ل دویف یه ک را شوړ دبیته څه و هه مان کاریگه ریا خوه هه یه و هنده ک جاران پتره ژی، چونکه ب شیوه یه کی گشتی بازنه یی مه عریفی یی نفشی داهاتی فره وانتره. نه څف بوچوونه خوه نیزیکی نه وی راستی دکه ت، کو حاجی قادری کوی پستی سی سهد سالان د لوژیکا هه لبه سته کا خوه دا هه ول دایه شه نگستین به رسقغه دانه کی بو پرسه کا نه حمه دئ خانی دابریژیت، لهوما ژی نه څف څه کولینه ژبو سه لماندنا نه وی راستی هاتیه ترخانکرن.

پشکا دووی:

پراکتیزه کړنا څه کولینی ل سهر پرسکرنه کا خانی و به رسقغه دانا حاجی قادری کوی ل دویف پلانا نه څی څه کولینی، کو ژ نالیی تیوری

تیرامانهکا هویر ل سەر ٲاوهستیایه و چافهٲی
 ئەنجاما وئ بوویه، لی نهشیایه بهرسقفه‌دانه‌کا
 بنه‌جها یه‌کلاکه‌ره‌قه وەر‌بگرت. ل داویئ ئەو
 پرسکرن ژ بازنه‌یئ که‌سۆکیئ دەر‌چوویه و بوویه
 پرسکرنه‌کا گشتییا دۆمدریژ و مۆرکه‌کا دیداکتیکی
 وەر‌گرتیه و "هه‌لبه‌ستین دیداکتیکی ژئوی
 چاخى سەر هه‌لدەن و به‌لاف دبن و دبنه ئەدەبئ
 سەر‌ده‌مه‌کی دەستنیشانکری، کو به‌ایان جهئ خوه
 تیدا نه‌مایه" (علوش، ١٩٨٥: ١٥٤). د ئەفئ بۆشاییدا،
 خانى هزر د هه‌فسه‌نگییا به‌ایاندا کرییه‌قه:

شیرئ هونەرا مه‌ بیته‌ دانین

قه‌درئ قه‌له‌ما مه‌ بیته‌ زانین (خانئ ٢٠٠٥: ٥٢)
 ئەف بۆچوونا خانئ، ژ دوو ئالیان قه‌ پیئدئ ب
 دویفچوونئ هه‌یه: ژ ئالییه‌کی قه‌ سیمایا قوناغا
 میژوووییا خوه به‌رجه‌سته‌ دکه‌ت. ژ ئالییه‌کی
 دیکه‌ قه‌، دەر‌گه‌هئ پرسه‌کی ژبۆ ئاسۆیین داها
 قه‌دکه‌ته‌قه. ئەفئ بۆچوونئ هەر سئ تایبه‌تمه‌ندیین
 پرسه‌کا ئازاد تیدانه، کو دبیته‌ ته‌وه‌رئ سەر‌ه‌کیئ
 نافه‌رۆکا ئەوئ هه‌لبه‌ستئ و چه‌ندیین پرسین لاوه‌کی
 و به‌رسقفه‌دانین وان ل دۆر ئەوئ دزقرن. گرنگییا
 ئەوئ ته‌وه‌ر‌بوونئ ژئ د ئەقان خالاندا خویا دبیت:
 - خانئ ل دویف ٲاستییه‌کی دگه‌ریت، کو قه‌دیتنا

وئ د کویراتییا دیرۆکا کاره‌ستبارا ملله‌تی ویدایه،
 ئەو دیرۆک ژئ د نافه‌را ٲاشکه‌فتنا نافخوه‌یی و
 سته‌مکارییا دەر‌قه‌بییدا بوویه هینقرانی ئاشه‌کی بی
 ده‌سته‌ه‌لات:

ئەف قولزومی ٲۆم و به‌حرئ تاجیک

هندي کو بکن خوروج و ته‌حرک

کورمانج دبن ب خوون موله‌تته‌خ

وان ژیکفه‌ دکن مسالی به‌رزه‌خ

(خانئ ٢٠٠٥: ٥٤)

- خانئ هنده‌کی ژ به‌رسقفه‌دانا ئەوئ پرسکرئ
 دزانیت و هه‌تا ٲاده‌یه‌کا زۆر ژئ بۆچوونین
 خوه ل باره‌ی چاره‌سه‌رکرن وئ دیارکرینه. د
 ئەوئ چاره‌سه‌رکرنیدا، دوو ئارمانجین ها
 ده‌ستنیشانکرن کو ئەو ژئ "دین" و "ده‌وله‌ت" ن و
 دوو ده‌ستکه‌فتئ ژئ یین ها
 تینه به‌حسکرن، ئەو ژئ
 "علم" و "حیکمه‌ت" ن:

گەر دئ هه‌بوا مه‌ ئتتفاقه‌ک

فینگرا بکرا مه‌ ئنقیاده‌ک

ٲۆم و عه‌ره‌ب و عه‌جه‌م ته‌مامئ

هه‌میان ژ مه‌ ٲا دکر غولامئ

ته‌کمیل دکر مه‌ دین و ده‌وله‌ت

ته‌حصول دکر مه‌ علم و حیکمه‌ت

(خانئ ٢٠٠٥: ٥٥)

- خانئ ئاگه‌هدار بوویه کو که‌سین دیکه‌ ژئ
 ب ته‌قافی به‌رسقفه‌دانا وئ نزانن، لی گه‌ٲیان ل
 دویف قه‌دیتنا وئ کاره‌کی ٲیژه‌یی و ژبۆ ئەوئ
 کاری چ ژبۆ هه‌فچاخین خوه و چ ژبۆ نفشین دویف
 ٲا ژئ به‌ین دەر‌گه‌هئ قه‌کرییه. ئەو ٲرۆسه‌ دئ یا
 به‌رده‌وام بیت:

مه‌عموله‌ ل با گه‌له‌ک عه‌لیمان

مه‌قبوله‌ ل با گه‌له‌ک حه‌کیمان

(خانئ ٢٠٠٥: ٦١)

خانئ پرسه‌کا ئازادا زیندی ل دویف خوه هیلایه،
 گه‌له‌ک قه‌کۆله‌ران ب سهره‌تایا هزارا نه‌ته‌وه‌یییا
 کوردئ دانایه، چونکه "ٲرسا نه‌ته‌وه‌یی و خواستین
 ملله‌تی کورد ل ده‌ف خانئ خه‌ونه‌کا شاعرانه و
 ئومیده‌کا خوه ٲزگارکرنئ ژ داگیرکرن عوسمانئ
 - فارسی نه‌بوو، به‌لکو دیدگه‌هه‌کا زانستی بوو بۆ
 ئەوئ مه‌سه‌له‌یئ کو د گه‌ل دۆره‌یل و ٲیداویستین
 ئەوئ چاخئ دگونجان و د شرۆفه‌کرنین خوه دا
 ل ٲیشئ خه‌لکئ دیکه‌دا بوو" (رسول، ١٩٧٩: ٩٥).

- چاندا دەرڤهیی ژێ ژبو بەرسقا ئەوی پرسا:
"بالجمله ژ بوچی ماینه مه حکووم؟"، کو فاکته رهکی
"بابه تی" ی ل پشت ههیه.

"حاجی قادری کۆیی" سه رمه شقی ریبازا
ڤه کۆلینا ئەڤی بابه تی بوویه، کو د پینگاڤا یه کیدا،
هه ردوو ئاستین چاندا هندور و چاندا دەرڤهیی د
هه فکیشه یه کیدا هه قبه ر کرینه:

کوا ئەو دهمه ی که کوردان ئازاد و سه ربه خو بوون
سولتانی مولک و میلله ت، ساحیبی جهیش و عیرفان
(کۆیی ١٩٨٦: ٩٦)

د پینگاڤا دووی دا مه به ستا خوه ژ ئەوی
هه قبه ر کرنی دیار کرییه، کو ل سه ر ئاستی چاندا
دەرڤهیی ئازاد و سه ربه خو ن. ل سه ر ئاستی
چاندا هندور ژێ خوه دی شیان و هه موو پیدڤیین
خوه پاراستنی هه نه. ئەڤ هه ردوو ئاسته ژێ
ته مامکه رین هه قدوونه، له وما پئویسته هه ردوو چاند
بهینه تیکه له کرن و چاندا گشتی د یه کبوونیدا پیک
بهیت:

تا ریک نه که ون قه بیلی ئەکراد هه ر وا ده بنه
خه رابه ئاباد (کۆیی ١٩٨٦: ٥٠)

د پینگاڤا سییدا گه هشتیه ئەجامه کا گشتی، کو تیدا
مرۆڤی کورد خوه ناس بکه ت. د ئەڤی خوه ناسینیدا،
هه ول دایه کو هه رسی لایه نین ماتیریالی و ده روونی
و روحی ل جه م وی هه قسه نگ بکه ت. ئەو پیدڤیین
ژبو بدسته قه ئینانا ئەوی مه به ستی ژێ، ل دویف
بوچوونا خوه وه ک مه لایه کی نشتیمانپه روه ری
هوشیار هوسا ده ربهرینه:

به لی وایه له ئەلزهمی ئەشیا

ئهو وه له ن خواردنه، دووهم سوکنا

سی یه می سه تری عه وره ته ئەنجا،

مه شغه له ی "لا اله الا الله"

پشتیوانی بینایی شه رعی مه تین

شیرو به خشین و خامه یی ره نگین
به و شه شه دین موخافه زه ده کری
یه کی مرد له م شه شان ه دین ده مرئ

(کۆیی ١٩٨٦: ٢٣٦-٢٣٧)

حاجی ل ئەوی باوه رپی بوویه، ئەگه ر کورد خوه
ناس بکه ت، دی کاریت رپیا خوه رزگار کرنی ژێ
ده ستنیشان بکه ت. ده ما هه ر رپیه ک هاته دیتن، ئەڤه
رپياز و قوناغ گرتنه به ر و پیدڤه چوون ئاسان دبن.
هه ر کاره کی ئاسان ژێ، پیدڤی ب نیازه کا پاک و
هیممه ت خورت دبیت. ئەو رپگرین نه هیلن هه ر
کاره کی ئاسان بهیته کرن، دوو ئەگه رین بو هه ین و
زه حمه ته بینه سی:

١. نه قیانه و کارین ژ ئەوی ئاسانتر هه نه بهیته
کرن، کو ب دهمه کی کورتتر و ب شیانین کیمتر
بگه هه نه هه مان ئەنجام و ئارمانجین باشتر ده ست
ڤه بینن.

٢. کاره کی زیده یه و بی مفایه و پئویست ناکه ت
ده م و شیانان پیدڤه به مزخینن.

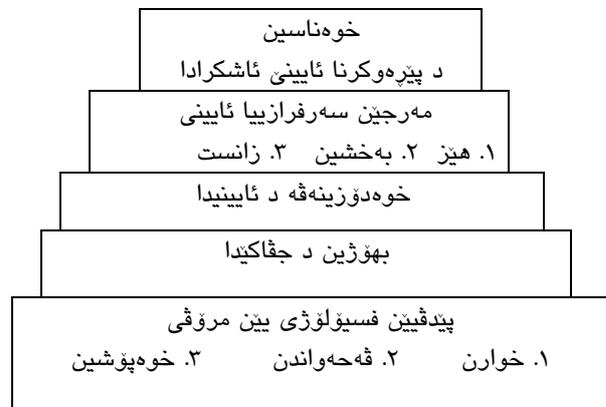
حاجی ئەو هه ردوو ئەگه ر ب هه ند وه رنه گرتینه،
پرسکرنا ئەحمه دی خانی ب کلیلا ڤه کرنا دۆزا
ملله ته کی دانایه و کرییه سه رپشکا هه موو پرسکرین
دیکه یین د میشکی مرۆڤی کوردی پرسکار دا دزڤرن،
کو هه ژمارا ئەوان ل سه رده می حاجی گه له کا کیم
بوویه، له وما ئەو پرسکرنا هه تا نها ژێ ب ماکا
هزرکرنا ده سته جه معییا ملله تی کورد دهیته زانین.
حاجی "خوه ناسین" کرییه به رسڤدانا ئەوی پرسکرنا
خانی ئازاندی و پیدڤیین وی ژێ د دوو ئاستاندا
هه قسه نگ کرینه:

- ئاستی یه کی، کو پیدڤیین فسیؤلۆژینه و
به ره پینشین ده بیت هه ر مرۆڤه کی هه بن. ئەوان ژێ
د سی په یسکاندا ریک دئخیت:

حاجی د ئەشان هەردوو ئاستاندا، کار ژبۆ بەرهه‌فکرنا مروڤه‌کی باوه‌پدار دکه‌ت کو بکاریت خوه د سەرکه‌فتا ئاییندا ببینته‌فه و دنیا‌دارییا خوه ژی ب سەرفرازی بریڤه‌ ببه‌ت. ئەف هەردوو ئالییه هەڤکیشه‌یه‌کا هەڤسه‌نگ بووینه د هزرا حاجیدا و هەڤته‌ریب دگەل هزرا خانی بەره‌ف یه‌ک ئارمانج چووینه، کو هەردوو‌یان داخواز ژ ملله‌تی خوه کرییه ئەوئ هەڤسه‌نگی د ناقه‌را دین و ده‌وله‌تیدا بپاریزن. جیاوازی ژی ئەوه، کو پرسکرنا خانی فه‌کری بوویه و چاقه‌ریی چەندین جوړین بەرسڤه‌دانان کرییه، لی بەرسڤه‌دانا حاجی ل دویف باوه‌رییه‌کا رها بوویه، کو چاره‌سه‌رییا وئ ب درێژی شروڤه‌کرییه و چاقه‌ریی جیجیکرنا وئ بوویه، لی گومان هەر دیمین و له‌وانه‌یه پیدقی ب پرسکرین دیکه ژی هه‌بیته.

١. خوارن و فه‌خوارنه ژبۆ بەرده‌وامبوونا ژینی.
 ٢. سوکنا ژبۆ ئاکنجیوون و فه‌ه‌ویانی.
 ٣. جلک و به‌رگ کو عه‌وره‌تی دادپوشیت ژبۆ به‌رزپاگرتنا ره‌وشتی، د هه‌مان وه‌ختدا پاراستنا جه‌سته‌ی ژ سه‌رما و گه‌رمایی.
 - ئاستی دووی، چه‌وانیا ریڤه‌برنا جفاکی و سه‌رده‌رییا مروڤی د گەل ده‌ردو‌را خوه دا ریک دئیخیت. ئەو ریکخستن ژی یاسادانانه‌کا موکمه‌ کو شه‌رعی ئیسلامییه. ژبۆ بجه‌ئینانا وی شه‌رعی ب شیوه‌یه‌کی ریکوپیک ده‌بیت سی پیدقی هه‌بن، ئەو ژی:
 ١. هیز ژبۆ به‌رگریکری و خوه پاراستنی ژ گه‌ف و مه‌ترسیان.
 ٢. مه‌ردایه‌تی ژبۆ به‌رزپاگرتنا به‌ایین جفاکی و ریزگرتنا پیوه‌ندیین مروڤینی دگەل تاکین کومه‌لی.
 ٣. زانست ژبۆ فیروونا سنه‌ت و هوپیوونا کاران و سه‌رده‌ری دگەل دیارده‌یین سروشتی.
 ئەف هەر سی پیدقیین سلال، بنه‌مایین سه‌ره‌کینه د چاندا ئولیدا. ل دویف بوچوونا حاجی قادری، چاندا ئولی جه‌ی چاندا گشتی فه‌دگریته. دکارین هەردوو ئاستین ئەوئ چاندی ژی د ئەڤی په‌یژه‌ییدا روڤه‌ بکه‌ین:

هیلکارییا هه‌ژمار (٣)

ئەنجام

پرسیار و پرسکرن دوو زاراڤه‌ییـن جودانه و هەر یه‌کی ژ ئەوان چەند جوړیـن خوه هه‌نه، پرسیار پسته‌یه‌کا کورته و راسته‌خوه ئاراسته‌ی به‌رانبه‌ر ده‌یته‌ کرن، لی پرسکرن مه‌ودایا وی ناهیته‌ ده‌ستنیشانکرن و یه‌که‌م جار ئاراسته‌ی خوه پاشی بۆ ئەوین به‌رانبه‌ر ده‌یته‌ کرن و مه‌رج نییه‌ راسته‌وخوه به‌رسقفه‌دانا وی به‌یته‌ وه‌رگرتن، به‌لکو هنده‌ک جارن بۆ ده‌مه‌کی درێژ قه‌دکیشیت. بکارهینانا ته‌کنیکین پرسکرنی د قه‌هاندنا هۆزانی دا ریچکه‌یه‌کا ده‌ستخوه‌شه‌ کو هۆزانقان د قوولایا هزرا فه‌لسه‌فی دا شوپ بیه‌یته‌ قه‌ و هه‌ستا خوه‌نده‌قانان ژ ی بئازرینیت کول دویف قه‌دیتنا به‌رسقفه‌دانه‌کا وی بگه‌ریت ژبۆ کو که‌لینین ب گومان پر بکه‌نه‌قه‌. ئەحمه‌دی خانی ژبۆ ئاگه‌هداربوون و بخوه‌که‌فتنا نفشین داها‌تی پرسکرنین وزه‌به‌خشین فه‌لسه‌فه‌یی ژ خوه‌ کرینه، حاجی قادری کویی ژ ی د شروقه‌کرنه‌کا خوه‌ یا هۆزانکیدا، هه‌فکیشه‌یه‌کا هزری د ناقبه‌را پرسکرنه‌کا وی و به‌رسقفه‌دانه‌کا خوه‌ دا سه‌رپاست کریه‌ه. پیشنیاز ژبۆ ئەوان شاره‌زایین فه‌ره‌هنگین زمانی ئاماده‌ دکهن، یان ژ ی ئەو ده‌زگه‌هین ئەکادیمیین فه‌ره‌هنگین زاراڤه‌ییـن ویژیه‌ی دادنین، بایه‌خی ب هویری و پامانا هه‌ر یه‌کی ژ پرسکرن و پرسیار ی بدهن و جوړیـن وان ژ ی به‌ینه‌ پۆلینکرن و واتا و سالۆخه‌تین هه‌ر یه‌کی ژ ئەوان به‌ینه‌ ده‌ستنیشانکرن و هه‌قبه‌ندیین وان دگه‌ل به‌رسف و به‌رسقفه‌دانی شروقه‌ بکه‌ن. د پیره‌وکرنا ئەقی پیشنیاری دا، دی ری خوه‌ش بیت کو چه‌ندین نمونه‌یین دیکه‌ یین وه‌کو وان به‌ینه‌ پۆلینکرن و شروقه‌کرن، ژبۆ کو زمانی کوردی ب شیوه‌یه‌کی ئاسویی ده‌وله‌مه‌ند بیت و ب ستوونی ژ ی به‌ره‌ف پامانین هویر بچیت.

ژێده‌ر

ب کوردی

- بۆتی، کامیران (٢٠٠٦)، فه‌ره‌نگا کامیران کوردی. کوردی، چاپخانه‌یا وه‌زاره‌تا په‌روه‌رده‌یی، هه‌ولێر. (ب رینقیسا لاتینی).
- دوره‌، ئابدوره‌حمان (٢٠٠٢)، شه‌رحا دیوانا ئەحمه‌دی خانی. فه‌لسه‌فه‌ و ژيانا وی، به‌ردان ماتباعه‌جلك، ستانبول. (ب رینقیسا لاتینی).
- خانی، ئەحمه‌دی (٢٠٠٥)، مه‌م و زین، به‌ره‌ه‌فکرن: ته‌حسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانا وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی، هه‌ولێر.
- کویی، دیوانی حاجی قادری (١٩٨٦)، لیکۆلینه‌وه‌ و لیکدانه‌وه‌ی: سه‌ردار حه‌مید میران و که‌ریم مسته‌فا شاره‌زا، له‌ چاپکراوه‌کانی ئەمینه‌داریتی گشتی پۆشنییری و لاوانی ناوچه‌ی کوردستان، به‌غدا.
- فوئاد، د. که‌مال (١٩٧٢)، کوردستان یه‌که‌مین پۆژنامه‌ی کوردی (١٨٩٨-١٩٠٢)، کوکرنه‌وه‌ و پێشه‌کی و له‌ سه‌ر نووسین. به‌غدا.
- سه‌جادی، به‌ختیار و محه‌مه‌د مه‌حمودی (٢٠٠٤)، فه‌ره‌هنگی شیکارانه‌ی زاراوه‌ی ئەده‌بی (ئه‌ده‌ب، په‌خنه‌ی ئەده‌بی، تیوری ئەده‌بی) کوردی. ئینگلیزی، ب ١، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر.
- که‌ره‌می، سه‌عید (١٣٩٠ک)، دیوانی حاجی قادری کویی، لیکۆلینه‌وه‌ و لیکدانه‌وه‌ی: سه‌ردار حه‌مید میران و که‌ریم مسته‌فا شاره‌زا، له‌ سه‌ر نووسینیکی نوێ به‌ پنی بۆچوونه‌کانی محه‌مه‌دی مه‌لا که‌ریم، بلاوکراوه‌کانی کوردستان، سنه‌.
- فندی، د. ره‌شید (٢٠١٥)، په‌یدا بوونا هزرا نه‌ته‌وه‌ییا کوردی، چاپخانه‌یا پارێزگه‌ها ده‌وک، ده‌وک.
- لیژنه‌ی ئەده‌ب له‌ کوپری زانیاری کوردستان، ئاماده‌کردن (٢٠٠٦)، زاراوه‌ی ئەده‌بی (کوردی - عه‌ره‌بی - ئینگلیزی)، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌، هه‌ولێر.

- الغدامي، د. عبدالله محمد (١٩٩٣)، ثقافة الاسئلة- مقالات في النقد والنظرية، ط٢، الكويت، دار سعاد الصباح.
- فيشر، آلك (٢٠٠٩)، التفكير الناقد، تعريب: ياسر العيتي، الرياض، دار السيد للنشر.
- محمود، ابراهيم (٢٠٠٢)، جماليات الصمت - في اصل المخفي والمكبوت، دمشق، مركز الانماء الحضاري.

ب ئینگلیزی

- Cuddon, J.A (1997), A Dictionary of Literary Terms, New York, Penguin Books.
- Richards, I.A (1965), The Philosophy of Rhetoric, Oxford University Press.
- Wellek, Rene and Austin Warren (1980), Theory of Literature, Pelican Books, London.

- موكری، گیو (٢٥٧٣)، فهرهنگی مهباد- فهرهنگیكی قوتابخانهیی كوردی و ئهروهویییه، ههولیر، چاپخانهی كوردستان.

- مهلا كهريمی، محهمدی (١٩٨٩)، ههنگاویكی تر به رینگادا بههرو ساغکردنهوهی دیوانی حاجی قادری كویی، بهغدا، دار الحرية للطباعة.

- ناخوش، سهلام (٢٠٠٦)، فهرهنگی دووانهیی ئوكسفورد (ئینگلیزی . كوردی)، چ٣، ههولیر، چاپخانهی رۆشنیری.

ب عه ره بی

- أرسطو (١٩٨٠)، منطق أرسطو، ج١، حقهه وقدم له: عبدالرحمن بدوي، بيروت، دار القلم.

- اسماعيل، عزالدين (٢٠٠٦)، كل الطرق تؤدي الى الشعر، بيروت، الدار العربية للموسوعات.

- التونجي، محمد (١٩٩٩)، المعجم المفصل في الأدب، ط٢، بيروت، دار الكتب العلمية.

- البعلبكي، منير (١٩٩٩)، المورد/قاموس انكليزي - عربي، ط٣٣، بيروت، دار العلم للملايين.

- بن جيلالي، محمد أمين (٢٠١٦)، جادامر وسؤال المنهج في الفكر الغربي المعاصر، مجلة الجمعية المصرية، السنة الخامسة والعشرون، العدد ٢٥، ص(١٢٥-١٥٠)، القاهرة.

- خليل، أحمد خليل (١٩٨٩)، مفاتيح العلوم الانسانية - معجم عربي. فرنسي. انكليزي، بيروت، دار الطليعة للطباعة والنشر.

- رسول، د. عزالدين مصطفى (١٩٧٩)، احمدي خاني (١٦٥٠-١٧٠٧) "شاعرا ومفكرا" فيلسوفا ومتصوفا، بغداد، مطبعة الحوادث.

- علوش، سعيد (١٩٨٥)، معجم المصطلحات الأدبية المعاصرة. عرض وتقديم و ترجمة، بيروت، دار الكتب اللبنانية.

Abstract

Speech is one of the main principles of development of a human's personality, and others. The most difficult his relationship with techniques of speech are the creating and the levels of expressing of questions. Because scientific questioning competence, high values and expertise in rhetoric of the individual will be on display. If the first step of questioning starts with its creating techniques, it means it is searching for a goal. This search, for the responding individual will be the start of a new starts with finding the logic of a step, which response that gets closer to the goals of the goal will result in a questioning. Reaching the balanced equation between any questioning and expected its response. Here we will reach an fork in the road, which is that the existence and perseverance of this balance depend on the techniques of the questioning and the logic of the response, this equation can be seen in As proof of this fact in old high literature. Kurdish literature, the questionings of "Xani Koyi" have been and responses of "Haji Qadri highlighted, and the process of the balancing studied. of the equation between them has been

Keywords: Question, Interrogation, Answer, Response, religion and state

الملخص

فن صنع و طرح التساؤلات ليس بالأمر السهل فقط، بل من أصعب فنون الكلام، له أسسه في الطرح ومخرجاته في الإستنتاج التي تشمل الجوانب الفلسفية والعلمية والأدبية وتزداد أهميته عندما تستجمع كل تلك الجوانب في نص أدبي يبذل كاتبه جل جهوده المعرفية والفنية لإستيعاب موضوع مترسخ الجذور في المجتمع وعصي على التشخيص من قبل مفكره، وكثيرا ما يصعب حله على أصحاب القرار والمتنفذين أيضا. في هذا الثالث المعقد، يحاول هذا البحث في قسمين: الأول لشرح مفهومي التساؤل والاستجابة مصطلحا ولغة ومن ثم تحليل التكنيك المتبع لبنائهما، وفي القسم الثاني يركز على تطبيق نص أدبي للشاعر أحمد خاني (١٦٥٠-١٧٠٧) الذي أملاه في ديباجة ملحمة "مم و زين". وهو نص فاق في محتواه الفكري وأسلوبه الفني على ما طرح في زمانه وما إستجاب إليه فيما تلاه من قرون. من ضمن تلك الإستجابات ما تأثر به الشاعر حاجي قادري كويي وأشار إلى تساؤلات خاني مرات عدة في ديوانه المطبوع وحاول إيجاد حل جانبي لتلك المعضلة، متكون من ست فقرات متسلسلة تبدأ ضمن برنامج متكامل يتكون من قسمين: القسم الأول، هو مستلزمات الحياة الأساسية وهي: المأكل، المسكن والملبس. أما القسم الثاني فهو العمل بـ "لا اله الا الله" الذي هو السند المتين لبناء الشرع ويشمل: السيف، العطاء والقلم الزاهي. التوازن بين بناء الدولة والإلتزام بالدين. من خلال الفقرات الست يطلب حاجي قادر من شعبه تطبيق هذا البرنامج والذود من أجله ليضمن به ما طرحه خاني في حينه ويحقق التوازن بين بناء الدولة والإلتزام بالدين.

الكلمات المفتاحية: سؤال، تساؤل، جواب، إجابة، الدين

والدولة